

DOI: 10.7596/taksad.v8i2.2137

Citation: Kundakçı, M. (2019). İlyas Esenberlin'in Gazap (Göçebeler III) ve Gabit Müsirepov'un Ulpan Romanlarında Kazak Hanı Kenesarı Karakteri. *Journal of History Culture and Art Research*, 8(2), 480-492. doi:http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v8i2.2137

İlyas Esenberlin'in Gazap (Göçebeler III) ve Gabit Müsirepov'un Ulpan Romanlarında Kazak Hanı Kenesarı Karakteri

The Character Kenesary Khan in İlyas Esenberlin's Novel Gazap (Göçebeler III) and in Gabit Müsirepov's Novel Ulpan

Mustafa Kundakçı¹

Abstract

In this article, a comparative study will be applied on the character Kenesary Khan in different works of Kazakh literature Gazap (Göçebeler III) (İlyas Esenberlin-1969) and Ulpan (Gabit Müsirepov-1974).

This study, which aims to show how the artistic understanding of the authors who use historical characters in the narrative genre is affected by the ideology of the period, will try to determine the destructive effect of socialist realism on the artistic and philosophical life of the Turkic geography.

It is accepted that historical novels, which can be accepted as the intersection of literature and history, correspond to a need in social life. Although both fields are different in nature and method, especially the narrative genre can make use of the unique opportunities of these two fields and reveal very important works examples. As can be understood from the examples mentioned above, the field of Kazakh literature is quite rich in this respect.

It will be pointed out the reasons why the literature, which declares that it aims to tell the truth, shows the nature of falsifying historical facts contrary to expectations. Historical traces that could answer the differences between these two periods were investigated for Turkish origin nations exploited in every sense both in Tsarist Russia and Soviet Russia.

It will be tried to reveal how the memory of nations has been destroyed by giving the historical facts via the character Kenesary Khan. Analyzes will be made about the evaluations that the historical novel type is used as an ideological propaganda tool in Soviet Russia.

Keywords: Kazakh literature, Historical novel, İlyas Esenberlin, Gabit Musirepov, Gazap, Ulpan, Kenesary Khan, Socialist realism.

¹ Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türkiye. E-mail: mustafakundakci@karabuk.edu.tr

Öz

Bu makalede Kazak edebiyatı sahasındaki farklı yazarlar tarafından farklı tarihlerde kaleme alınan Gazap (Göçebeler III) (İlyas Esenberlin-1969), Ulpan (Gabit Müsirepov-1974) eserlerinde ortak olarak kullanılan Kazak Hanı Kenesarı karakteri üzerinde karşılaştırmalı olarak durulacaktır.

Edebiyat ve tarihin kesişim alanı olarak kabul edilebilecek tarihî romanların toplumsal hayatta bir ihtiyaca karşılık geldiği kabul edilmektedir. Her iki alanın mahiyet ve metot olarak birbirlerinden farklı olmasına karşın özellikle anlatı türü bu iki alanın kendine has imkânlarından faydalanarak çok önemli eser örnekleri ortaya koyabilmektedir. Kazak edebiyatı sahası da yukarıda anılan eser örneklerinden anlaşılacağı üzere bu bakımdan oldukça zengindir.

Anlatı türündeki eserlerde tarihî karakterleri kullanan yazarların sanat anlayışının dönemin ideolojisinden ne kadar etkilendiğini göstermeye dönük bu çalışmada, özellikle 'sosyalist realizm'in Türkî coğrafyanın sanat ve düşünce hayatındaki yıkıcı etkisi tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu sahada gerçeği anlatmayı amaçladığını deklare eden edebiyatın, beklenenin aksine tarihî gerçekleri tahrif edecek bir mahiyet göstermesinin sebeplerine işaret edilecektir. Yine bu çalışmada hem Çar Rusya'sı hem de Sovyet Rusya'sında her anlamda sömürülen Türk soylu milletler için bu iki dönemin farkının ne olduğuna cevap olabilecek tarihî izler araştırılmıştır.

Tarihî bir şahsiyet olan Kenesarı karakteri üzerinden milletlerin hafızasının nasıl tahrif edildiği, çalışmada ilgili karaktere ilişkin tarihî bilgiler de verilerek ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ayrıca tarihî roman türünün Sovyet Rusya'da ideolojik bir propaganda aracı olarak kullanıldığı yönündeki değerlendirmelere ilişkin çözümler yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kazak edebiyatı, Tarihî roman, İlyas Esenberlin, Gabit Müsirepov, Gazap, Ulpan, Kenesarı, Sosyalist realizm.

1. Giriş

Tarih; insanın geçmişte tüm alanlarda karşılaştığı problemlerle mücadele ederken edindiği tecrübeyi, geleceği planlamada kullanmak için sistemli bir birikim şeklinde korumak üzere geliştirdiği disiplindir. Böylelikle fertten topluma tüm insan tecrübeleri hem güncel problemlere hem de gelecek zaman meselelerine dönük çözümler konusunda karar alma süreçlerini daha sağlıklı hale getirmektedir (Toynbee, 1963; 94).

Tarihin bir disiplin olarak inşa sürecinde kaçınılmaz olarak insan müdahalesi vardır. Bu müdahale en yalın şekliyle 'tarihçilik' olarak adlandırılabilir. Tarihçilik insan tecrübesinin ham halini alarak onu işleme sanatıdır. Bu bakımdan tarih, sadece bilimin değil sanatın alanına da girer. Özellikle tarih yazıcılığı ile uğraşan tarihçiler, ellerindeki malzemeyi tahrif edecek bir abartı ve yalana düşmeden yorumlayarak aktarır. Sanata has bu yorum safhası sebebiyle tarihin bir bilim dalı olmakla birlikte ondan da üstte bir kıymete sahip olduğunu söylemek mümkündür (Ortaylı, 2011; 15).

Tarihin sanatla olan müşterekliği yorumlanmasının yanı sıra aktarımında da başka sanat yöntemlerinin kullanımını mümkün kılmaktadır. Edebiyata has bir sanat biçimi olan roman da tarihi aktarmada yaygın olarak kullanılan sanat biçimlerindedir. Hem tarihin bir disiplin hem de romanın bir sanat formu olarak yazıyı kullanıyor olması da bu ortaklığı mümkün ve kolay kılmaktadır.

1.2. Tarihî Roman

Tarih ve edebiyatın kesişim noktası olarak değerlendirilebilecek tarihî roman, kullandığı malzeme bakımından tarihe, teknikleri bakımından da edebiyata yakındır. Bu anlatı türü özgün bir sanat formu olmakla birlikte malzeme olarak tarihi kullandığı için okuyucusuna karşı sorumludur. Nitekim tarihî roman

yazarı, elindeki verileri eserinde değerlendiren sanat yapmak adına bunları tahrif edecek şekilde hareket edemez. Bu nedenle eserde kullanılan tarihî belgeler ortaya çıktıkları gerçeklik düzleminde anlatılmalıdır.

Tarihî anlatı türlerinde eser üreten yazar, itibarî bir metin kuran yazardan farklı olarak özellikle dönemin havasını ve şahsiyetlerini gerçeğe en yakın şekilde vermekle sorumlu olduğu için boşlukları doldurma ve olayları yorumlamada daha çok bir restorasyon uzmanının tarafsızlığı ile hareket etmelidir. Yani eserlerde işlenen tarihî kişiler ve olaylar, sanatın mahiyeti gereği yazar tarafından bir dereceye kadar değiştirilip dönüştürülebilir de bu kişilerin ve olayların olduklarının tam tersi bir noktaya çekilmemesi ya da olduklarından çok başka bir şeye dönüştürülmemesi gerekir (Karataş, 2015; 219).

Tarih, roman ve tiyatro türünde eser verecek yazara hazır bir ham madde sunmakla beraber tarihin herkesçe bilinen detaylar içermesi de yazarın göze alması gereken bir risktir. Yazar bu riski genellikle sanatın tarihten farklı olarak kuru bilgi vermek yerine okuru etkileyen ve istenilen biçimde yönlendiren mahiyeti için tercih eder. Tarihî roman türünde eser veren yazar, sanatın özgün oluşundan hareketle diğer tarihî metinlerden farklı olarak eserinin içerisinde kullandığı imge ve metaforlar ile okurunu etkilemeye dönük mesajlar verir. Tarihî romanlar bu anlamda toplumla bir 'mesele'si olan iddia sahibi eserlerdir. Tarih; hafızada şuur halini almamış soyut bir bilgiyken, tarihî anlatı türleri bu bilgiyi pratik hayata uyarlayarak insanları ortak bir şuur etrafında toplamayı amaçlar. Tarihî bilginin durağanlığı, roman sanatının harekete geçirici etkisiyle buluşunca toplum da bugünü ve geleceği eserde verilen ibret tablolarından hareketle yeniden kurmak için inisiyatif alır.

Tarihî anlatı türlerinin toplumsal hayatı yeniden biçimleme konusunda etkili olduğu tespiti, kaçınılmaz olarak bu türün masum olmadığını da akla getirir. Esasen peşin olarak bu tür eserlerin tamamını suçlu ilan etmek doğru değilse de bir kısmının tarihî gerçekleri birtakım ideolojik tesirlerle manipüle ettikleri söylenebilir. Böylece genel anlamda edebiyatı, özeldede romanı kullanarak kendi ideolojisini hâkim kılmayı amaçlayan rejim ya da şahıslar, sanatın özgürlük alanını türün imkân vermediği bir biçimde ihlal edip tarihi tahrif etmekte ve toplumların istedikleri biçimde düşünmelerini ve hareket etmelerini sağlayacakları yeni bir tarih inşa etmektedirler.

Çalışmaya konu iki eserde toplumlar için rol model olabilecek özelliklere sahip tarihî şahsiyetler, tarihî verilerin aksine sanatın imkânlarıyla ters yüz edilerek anlatılmakta veya anlatılmaya mecbur bırakılmaktadır. Bu şahsiyetler eserlerde, kendi hususî özellikleriyle bir karakter olarak anlatılmamakta, kötü örneklerle has genellemelerle karalanarak tipleştirilmektedir. Sovyet ideolojisinin etkin olduğu dönemde Kazak edebiyatı içerisinde kaleme alınan bu iki eser de dönemin ideolojisinin propaganda aracı olarak kullanılmak istenir. Eserler bu propaganda amacına uygun olmadığı takdirde yok sayılır ve yasaklanır.

1.3. Sovyet İdeolojisinin Bir Aracı Olarak Tarihî Roman

Romanlar ilk örnekleri bakımından destan metinlerine benzer bir içeriğe sahiptir. Daha çok din ve mitoloji kaynaklı olayların işlendiği bu edebî türler, 17. yüzyıla gelindiğinde değişen sosyo-ekonomik dinamiklerin sonucu ortaya çıkan yeni zihin ve kültür ortamında somut olay ve insan hayatlarını anlatmaya yönelir. Böylece mitolojiye ve dine has soyut, olağanüstü, manevî detayların yerini; tarihî verilere dayalı, somut ve maddeci bir yaklaşım alır. Rus edebiyatında Alexander Puşkin (1799-1837) ile başlayan tarihî roman geleneği, Puşkin'in etkisinde kalan Nikolay V. Gogol (1809-1852) ve Lev N. Tolstoy (1828-1910) gibi yazarların eserleriyle Çarlık Rusya'sı döneminde oldukça gelişir (Yılmaz, 2015; 282).

1917'de birçok yenilik ve özgürlük vaadiyle gelen Bolşevik İhtilali döneminde tarihî anlatı türleri; ihtilale mesafeli ya da karşı olanlar ile ihtilal taraftarı olanlar arasında yaşanan olaylardan beslenir. Bu türler, başlarda daha çok Bolşevik ihtilalinin iktidarına son verdiği Çarlık yönetiminin uygulamalarını eleştirmek ve yeni rejimin ideolojisi olan 'sosyalizm'i parlatmak için kullanılır. 1930'a kadar edebî alan; kısmen özgür bir biçimde ve otokontrol mekanizması ile varlığını sürdürürken yeni rejimin yerleşik hâle gelmek ve karşıtlarını

sindirmek için propagandaya ihtiyaç duyması sebebiyle 1932 yılında bizzat Stalin tarafından kurulan 'Sovyet Yazarlar Birliği' eliyle sıkı bir denetime tâbi tutulur.

Millî kültürlerin bir burjuva aldatmacası olduğunu savunan Lenin, 'proleter kültür' adını verdiği ideolojik kültürün inşası için bu kültürün pratiğini geliştirecek yeni bir insan modeline ihtiyaç duyar. Ona göre milletlere bölünen ve emeği sömürülen işçi sınıfının artık geçerliliği olmayan ve geçmişte kalan ilkel kültürden, kendisini her anlamda geliştirecek ideoloji temelli, sınıfsız yeni bir kültüre yönelmesi gerekmektedir. 'Proleter Yazarlar Birliği' Sovyet yazarının tarafsız olamayacağı ilkesinden hareketle tüm eli kalem tutanlara ideolojik görevler tanımlar (Uygur, 2005; 23-25).

Marksist-Leninist sanat anlayışının temellendirdiği ve edebiyatı Sovyet ideolojisi ekseninde şekillendirmede bir araç olarak gören 'sosyalist realizm'; komünist partisine, halkına, sınıfına, parti ülkülerine bağlı ve yine sadece kendi sınıfına karşı insansever olma prensipleriyle eser üreten bir edebî hareket oluşturmayı hedefler (Tagizade, 2006; 10). Anlatı türlerinin konu, dönem ve yazar bağlamında mutlaka bir ideolojiden söz ettiği hatta eserin kendisinin özgün bir ideoloji örneği olduğu söylenebilir (Aktaş, 2012; 57-63). Ancak Sovyet ideolojisi, bu hususiyeti kendisi lehine istismar eder ve 'sosyalist realizm' anlayışı ile gerçek adına eserde olması gereken hemen her şeyi kendi amacı doğrultusunda tahrif etmeyi bir hak olarak görür. Sovyet ideolojisinin 'sosyalist realizm'le inşa etmek istediği sanat anlayışı, eserlere bu ideolojiyle tatmine eren sağlıklı, güler yüzlü ve anlamlı bir siması olan insanların anlatılmasını dayatır.

'Sosyalist realizm', edebî eserde gerçeğin olduğu gibi anlatılmasına değil; komünist gerçeklikte olması gerektiği şekilde betimlenmesine dayanır. Bu sebeple Sovyet tipi realizmde, gerçek anlamda bir realizmden bahsetmek mümkün olmadığı gibi bu edebî anlayış eleştiriye de kapalıdır. (<http://www.eskop.com/skopbulten/sovyet-sosyalist-realizmine-yeniden-bakmak/4768>, Erişim Tarihi: 09.04.2019).

Sosyalist realizm, kendisinden evvelki tüm tarihi sıfırlayarak işe başlar. Ona göre Sovyet yazarı henüz ihtilalle yaşıt genç bir yazardır. Geçmiş konusunda tecrübesiz bu yazar için, içinde burjuva zihniyetinin güçlü ve şöhretli dönemlerini barındıran tarih; zehirli, bulaşıcı olması sebebiyle tehlikeli ve uzak durulması gereken bir kaynaktır. Bu sebeple duygusallığın baskın olduğu kirli geçmişten, entelektüelliğin baskın olduğu temiz geleceğe yönelmesi gereken genç yazarın okuru tarihten nefret ettirme yönünde telkin gücü yeterli görülmez. Tarihten söz etmek, onu kayıt altına alıp yaşamasını sağlamak okurun tarihten uzaklaşmamasına hizmet etmektir. Sosyalist realizm tarihin eleştirilerek anlatılması yerine; şimdinin ve geleceğin başarılarının, yüce amaçlarının anlatılarak okurun sevindirilip heyecanlandırılmasından yanadır (Gorkiy, 2013; 173-174).

Dünü, bugünü ve yarını; gelecek zamanlarda bir disipline bağlayıp bir dünya nizamı hâline getirmek istediği komünist zihniyetin gerçeğini aramak için didik didik eden Sovyet yazarı, hedefleri konusundaki direktifleri bizzat Stalin'den almaktadır. Kendisine sağlanan asgari geçim imkânlarıyla sürekli eser üretmenin peşinde olan yazar, topluma karşı olan sorumluluğunun bedeli olarak özgürlüğünden vazgeçer. Zira sosyalist realizm anlayışına göre edebiyat, ancak toplumsal amaçlar uğrunda köleliğe benzeyen zorluklara katlanmakla gelişirken bu sorumluluğun ihmaline hatta unutulmasına yol açacak özgürlük zamanlarında ise zayıflar. Bu paradoksa göre ideolojinin kölesi olanlar toplumsal kahraman, ideolojinin dışında kalarak özgür kalmayı seçenler ise haindir. İnsanların eski inanışlarını değiştirme yönünde çalışmayan yazar kadar, eserlerde bu zihniyete uygun düşmeyen bir yaşayış içerisinde verilen kahraman da olumsuz bir kahramandır. Bu negatif kahramanın anlatılması da oldukça sakıncalıdır (Tagizade, 2006; 20).

Sovyet edebiyatının prensiplerinin belirlenmesinde ve uygulanmasında Stalin doğrudan etkilidir. Stalin, tespit edilen edebî prensiplere aykırı davranan hemen herkese oldukça acımasız cezalar vererek ideolojiyi kalıcı kılma çabasıdadır. Özellikle 1937 ve 1938 yıllarında Türk dünyası aydınlarının çoğunu 'sosyalist realizm' ilkelerinin ihlâl ederek halka düşmanlık ettikleri gerekçesiyle öldürür. Ölenlerden geride kalanlar da ölene yakınlıkları nispetinde ya aynı cezayla cezalandırılır ya da ağır sürgün şartlarında yaşamaya mahkûm edilir. Çocukları, akrabaları, arkadaşları ve tüm toplum tarafından hatıraları bile yok sayılan yazarlar adeta hiç var olmamış gibi ortadan kaybolur. 1953'te Stalin'in ölümünden sonra bu anlayış kısmen değişmekle

birlikte yaşananların şiddeti o kadar ağırdır ki alışkanlıklar bir türlü değişmez. Kimi yazarlar daha sonraki yıllarda aklanmasına rağmen eserleri uzunca bir müddet yayınlanmaz. Tutuklanmaları sırasında el konulan arşivleri teslim edilmediği için de onlardan geriye kalan pek çok eser bugün için bile yayınlanamaz (Türkoğlu, 2016; 205-208).

2. Göçebeler III (Gazap) - Ulpan Yazarları ve Eserleri

Sovyet Rusya'nın etkisinde üretilen iki eserin yazarı da yaşadıkları coğrafyanın siyasî ve sosyal koşullarından etkilenir. Yazarların doğup büyüdüğü ortam kadar onların aldıkları eğitim de eserlerin ortaya çıkmasında oldukça etkilidir. Eserlerde ele alınan 'Kenesarı' karakterinin tipeştirilmesinde de bu unsurlar etkilidir.

2.1. İlyas Esenberlin ve Gazap (Göçebeler III) Romanı

Akmola şehrinin Atbasar kasabasında 10 Ocak 1915'te doğan İlyas Esenberlin, küçük yaşta annesini ve babasını kaybedince yakınları tarafından bir yetimhaneye yerleştirilir. Asıl mesleği mühendislik olan Esenberlin, 'halk düşmanı' ilan edilerek 1937'de kurşuna dizilen Saken Seyfullin'in kızı ile evlenince tutuklanarak 1949'da 10 yıllığına bir çalışma kampına sürgün edilir (Ünal, 2014; 25). Stalin'in ölümünden sonra baskı hafifleyince rahat bir nefes alan yazar, edebî faaliyetlerinin yanı sıra Kazak Devlet Edebiyat Yayınevinin ve 'Kazakfilm' film stüdyosunun baş redaktörlükleri, Kazakistan Yazarlar Birliği'nin 2. kâtipliği gibi idarî görevler de yapar. (Nurgali-Alpısbaev-Aymuhambet-Baytanasova, 2011; 357). İlyas Esenberlin 1983 yılında Almatı'da kalp krizinden ölür.

Kazak edebiyatının Sovyet Devri olarak adlandırılan 1917-1990 arasındaki dönemde yaşayan yazarın eserleri bu dönemin koşullarından etkilenir. Özellikle bu dönemin son evresi olan Son Dönem Sovyet Kazak edebiyatı (1945-1990) daha önceki evrelere göre ideolojik baskının azaldığı ama her şeye rağmen tamamen ortadan kalkmadığı bir dönemdir (Altınmakas, 2014; 380-381). Esenberlin, Kazak sözlü edebiyatını oldukça iyi bilen ve bir dombıra ustası olan Kazak akını Kakbay'dan; romanlarında kahraman olarak da kullandığı Asan Kaygı, Edige ve Kenesarı gibi tarihî kişiliklerin destanlarını dinler ve ondan oldukça etkilenir. Önce şiir türünde eserler veren ve şair olarak tanınan Esenberlin, 1960 yılından itibaren nesir türüne ağırlık verir ve öykü, piyes, roman, senaryo gibi birçok edebî türde eser verir. Yazarın daha çok ana dilinde kaleme aldığı eserleri Rusça dâhil pek çok dile çevrilir (Ünal, 2014; 25-26).

Esenberlin 1945-1959 arasında 'Sultan', 'Ayşa', 'Adamgerşilik Turalı Cır', 'Bolşevik Turalı Poema', 'Bircan Sal Tragediyası' adlı şiirlerinden sonra; 'Özen Cağasında', 'Tolkiydi Esil', 'Adam Turalı Ğn' adlı büyük hikayeleri daha sonra da 'Ayqas', 'Qaterli Ötkel' (Tehlikeli Geçit), 'Ğaşıqtar' (Ğşıklar), 'Altın Qus', 'Kölenkenmen Qorqay Cür', 'Köşpendiler Trilogiyası', 'Mañıstav Maydanı', 'Amanat', 'Altın Orda Trilogiyası', 'Mahabbat Meyramı', 'Alistağı Araldar', 'Aqqu Qustiñ Quvanışı' romanları yayımlanır (Nurgali-Alpısbaev-Aymuhambet-Baytanasova, 2011; 357-358). Ruslar tarafından yürütülen 'Sovyetleştirme' politikasına karşılık Kazakların milli bilincinin gelişmesinde önemli rol oynayan romanları nedeniyle milliyetçilik yaptığı şeklinde tenkitlere maruz kalan Esenberlin'i o dönemde Kazakistan Komünist Partisi I. Sekreteri olan Dinmuhammed Konayev korur (Kara, 2006; 30-31).

2.1.1. Gazap (Göçebeler III) Romanı

İlyas Esenberlin Gazap (Kahar) romanını; Almas Kılış (Elmas Kılıç-1971) ve Cantalas (Can Çekişme-1973) romanlarından oluşan 'Köşpendiler Trilogiyası'nın ilk eseri olarak 1969 yılında yayınlar (Ünal, 2014; 25-26). Yazar, o tarihe kadar eserlere konu edilmeyen Kazak tarihini yeni bir bakış açısıyla ele alır ve Çarlık Rusya döneminde Kazak halkının maruz kaldığı sömürü politikasına karşı verilen bağımsızlık mücadelesini oldukça cesur bir biçimde anlatır. Çarlık Rusya'sının Kazak topraklarında yürüttüğü siyaseti kıyasıya eleştiren Esenberlin; halkın Kenesarı Han etrafında toplanmasına neden olan sosyo-ekonomik şartları, Kenesarı'nın halkın sömürüye isyanına liderlik edişini ve bu mücadelenin kaybedilmesinin sebeplerini gerçekçi bir

biçimde anlatmaya çalışır. Yazar, daha önceki eserlerde sürekli kötülünen yönetici sınıfı dönemin koşullarının imkân verdiği ölçüde iyi, kötü tüm yönleriyle anlatırken halkı da her türlü duygu durumu ile en gerçekçi biçimde tasvir etmeye gayret eder. Fakat özellikle romanın son kısmında dönemin ideolojik anlayışına zoraki teslim olan Esenbergin, Kenesarı'yı yine o dönemin sorunlu yöneticileri sınıfının bir üyesi olarak tipleştirme temayülüne girer.

2.2. Gabit Müsirepov ve Ulpan Romanı

Gabit Müsirepov 1902 yılında bugün Kuzey Kazakistan'da bulunan Jambıl ilçesinin Janajol köyünde fakir bir ailede doğar. Dokuz yaşına kadar doğduğu köyde, köy mollasında okuma yazma öğrenen Müsirepov, 1921'de dört yıllık bir Rus okulundan mezun olup 1923'te Orenburg'da İşçi Fakültesine girer. Sabit Mukanov ve Saken Seyfullin ile tanıştığı bu fakülte eğitimini 1926'da tamamladıktan sonra Ombı Köy Enstitüsünde de bir yıl eğitim alır. Ardından öğretmen olarak göreve başlar (Kınacı, 2016; 186).

Sovyet Kazak edebiyatının önemli bir ismi olan Müsirepov, 1927 yılında Komünist partisi üyesi olur ve 1928 ile 1932 yılları arasında Kazakistan Devlet yayınevini baş editörlüğünü yapar. Çeşitli gazetelerde baş editörlük de yapan yazar 1958 yılında Kazakistan İlimler Akademisinde öğretim üyesi olur. Kazakistan Yazarlar Birliği Sekreteri, Kazak Sovyet Cumhuriyeti ve SSCB Yüksek Sovyet'i milletvekillikleri gibi dönemin önemli idarî görevlerinde de bulunan yazar birçok defa farklı ödüllerle taltif edilir (Altınmakas, 2014: 432).

Kazak edebiyatında daha çok hikâye, roman ve tiyatro türünde eserleriyle tanınan Müsirepov, bunlar dışında makale ve edebî tenkit türünde de yazılar yazar. Tuvlagan Tolkinda (1927), Kız Jibek (1935), Kazak Soldatı (1949), Oyangan Ülke (1953), Ulpan (1974), Zaman Jane Adebiet (1982) gibi eserleri ile bilinen yazar 1985 yılında hayata gözlerini yumar (Kınacı, 2016; 187).

2.2.1. Ulpan Romanı

Gabit Müsirepov'un son romanlarından biri olan Ulpan 1974 yılında yayınlanır. Eser, Kazak bozkırında yeni ideolojinin ekseninde yaptığı yeniliklerle öne çıkan bir kadın kahramanın hayat hikâyesini konu alır. Kazak kızlarına bir rol model olması umulan bu kadın kahraman, bir 'batır' olan ve Kenesarı ile savaşta sakat kalmış bir baba tarafından erkek gibi yetiştirilir. Kendisinden yaşça epey büyük olan Esenev Biy'le feodal zorunluluklar sebebiyle evlenen Ulpan, bu durumu kendisi ve halkı için bir avantaja dönüştürür. Esenev Biy'in felç olması sebebiyle onun adına toprağı işlemekten yerleşik hayata geçmeye, yeni evler inşa etmekten çocuklara modern eğitim ortamları oluşturmaya, halk ve yönetici sınıflarını eşitlemekten adlı birçok soruna çözüm bulmaya varıncaya kadar pek çok alanda yenilikler yapar. Babasını ve eşini aynı tarihte kaybeden Ulpan, kızını da yanlış biriyle evlendirir. Ömrünün sonunda gördüğü kötü muameleye dayanamayarak hayatına son verir. Eserde tarihî bir isim olan Kenesarı'nın yer alması ve romanın sonunda yazarın kendi biyografisi ile romandaki bazı karakterler arasında ilgi kurması sebebiyle tarihî ve gerçek olayları anlattığı hissi verilen Ulpan romanında yoğun bir propaganda tipi anlatım bulunmaktadır.

2.3. Gazap - Ulpan Eserlerinde Kazak Hanı Kenesarı

Kazak edebiyatının anlatı türünde kaleme alınan eserlerinde tarih ve tarihî şahsiyetler yaygın olarak kullanılmaktadır. Gelenekli bir toplum olmanın sonucu olan bu durum; yeni bir medeniyet dairesine giren Kazak edebiyatının bu geçişi sağlarken estetik, muhteva, mesaj gibi edebî unsurlarını yerel hassasiyetler temelinde oluşturma amacını da taşır. Millet moral değeri sayılabilecek tarihî olay ve kişileri eserlerinde kullanan hikâye, roman ve tiyatro yazarları; böylelikle toplumun ortak değerleri üzerinden bir millî şuur oluşturmaya, eserleriyle fertleri millet seviyesine yükseltecek bir eğitim sürecine aracılık etmeye çalışır.

Çarlık Rusya'sı döneminde yürütülen sömürü düzeninin Kazak toplumuna verdiği zarara isyan eden, milletin toprakları, hayatı, hakları ve kültürü adına ölümüne feodal zorbalığa direnen tarihî şahsiyetlerden biri olan Kazak Hanı Kenesarı da edebî eserlerde karakter olarak yer alır. Onun, Kazak halkının özgürlüğü ve

bağımsızlığı için yürüttüğü millî mücadele süreci kimi eserlerde olumlu bir biçimde ele alınsa da Sovyet ideolojisinin edebiyat öğretisi olan 'sosyalist realizm' anlayışının tesiriyle tamamen olumsuz olarak değerlendirildiği eserler de vardır.

2.4. Tarihi Bir Şahsiyet Olarak Kenesarı

Kenesarı; 1802 yılında Kökşetav'da Abılay Han'ın otuz oğlunun en küçüğü Kasım Sultan'ın oğlu olarak dünyaya gelen ve 1837-1847 yılları arasında Kazak Türklerinin bağımsızlık hareketine liderlik eden, halk tarafından seçilmiş ünlü bir Kazak hanıdır.

'Kazak Türklerinin Şeyh Şamili' olarak da anılan Kenesarı; Kazakların kendi aralarında bölündükleri üç cüzün mensuplarını bir araya getirerek sömürüyü ve zulmü durdurmak için Rus işgallerinin önemli bir aracı olan kalelere saldıran bir komutan, siyasetçi ve diplomattır (Ölçekçi, 2009: 123-124). Kazak halkının XIX. yüzyılda Çarlık Rusya'sı tarafından sömürülmesine ve zulme uğramasına, dedesi Abılay Han'ın politikasına uygun olarak halkı bir araya getirip karşı durmaya çalışır (Kasımbayev, 2013: 302). Kenesarı, millî bağımsızlığı esas alan isyan hareketini bütün Kazakistan coğrafyasına yayar ve topyekûn bir mücadele başlatır (Koraş, 2017: 441)

Rus Çarlığı, Türkistan coğrafyasına hâkim olabilmek için XVIII. yüzyılın başlarından itibaren özellikle Kazak topraklarında inşa ettiği kaleler ve Rusya içlerinden getirdiği göçmenlerle verimli toprakları ele geçirir. Üstelik bütün hayat ve idare sistemini alt üst ettiği Kazaklardan ağır vergiler alır ve Rus Kozaklarını kullanarak baskılar yapar (Kınacı, 2016: 196-197). Ağabeyi ve babası hile ile öldürülen; Rus zulmü yanında kıtlık ve hastalıklarla da mücadele eden, bizzat Kazak Sultanları tarafından defalarca tehdit edilen Kenesarı, Rusların kendisine ve kardeşlerine teklif ettiği Orenburg civarındaki malikâneleri ve itibarı reddederek böyle bir hayatı esaret saydığını ve esir olarak yaşamaktansa geniş Kazak bozkırlarında savaşarak ölmenin daha iyi olacağını söyler (Togan, 1981: 314-315).

Askerî mücadele ile siyasî mücadeleyi birlikte yürüten Kenesarı; Rusların yol açtığı kanunsuz ve karmaşık ortama son vererek Kazakların tarihî ve toplumsal dinamikleriyle uyumlu bir vergi politikası, askerî sistemi, üretim vizyonu bulunan bir devlet mekanizması kurmaya çalışır (Ünal, 2010: 252-253). Ruslara yazdığı mektuplardan anlaşıldığı kadarıyla bu devlet mekanizması içerisinde olayları tarih ve istatistik detaylarla muntazam olarak kaydeden vakanüvisleri vardır (Togan, 1981: 320).

Kırgızlarla birleşerek ortak düşmanları Ruslara karşı mücadeleyi sürdürmek isteyen Kenesarı, bu amacına ulaşamaz. Bir kuşatma sonrasında Kırgızlar tarafından esir alınır ve öldürülür (Ünal, 2010: 237-238).

2.5. Gazap ve Ulpan Eserlerinde Kazak Hanı Kenesarı Karakteri

Karakter, bir edebiyat terimi olarak anlatma ya da gösterme esasına dayalı edebî metinlerde yazarın ihtiyaç duyduğu şahıs kadrosu için toplumsal gruplardan ayırıştırarak fert planında hususî şahsiyetleriyle ortaya koyduğu kahraman veya kahramanlardır. Hayatın karşısında kendi özgün şahsiyetleri, benzersiz tepkileri ile tavır alan kişi ya da kişiler şeklinde de açıklanabilecek karakter, hikâye, roman ve tiyatrolarda yaygın olarak kullanılır. Buna karşılık tavır, davranış bakımından ortaklıklar gösteren benzer sosyal grupları örnekleyen ve geneli ifade etmek üzere eserlerde kullanılan kahramanlara tip denir. Tip, bir sosyal durumu vermek için araç olarak kullanılırken; karakterin kendisi açıklanmak, sergilenmek maksadına uygun bir amaçtır (Çetin, 2017:149, 161-162).

Bu anlamda yazar, eserde şahıs kadrosunu karakterlerden oluşturduğunda özgün yanlarıyla kişiyi ön plana çıkarırken şahıs kadrosunu tiplerden oluşturduğunda ise olay ve durumları ön plana çıkarmaktadır. Sonuç olarak eserlerde tipeleştirme temayülü yazarın ideoloji ve inançlar perspektifinden hareketle yorumladığı olaylar için kişileri araç kılma, propaganda amaçlı kullanışlı hale getirme ameliyesidir.

Çalışmada esas aldığımız üç farklı eserde tarihî bir kişilik olan Kenesarı genel olarak karakter olarak düşünülmüşse de tipeleştirme temayülünün ağır bastığı durumlar da bulunmaktadır. Çalışmada Kenesarı

karakteri incelenirken eserlere yansımış hususi özellikleri için genel başlıklar kullanılacak ve karakterin olumlu ya da olumsuz olması ile ilgili durum, örnek üzerinden o başlık altında değerlendirilecektir. Eserlerde Kenesarı karakteri olaylara karşı duruşu bakımından şu genel başlıklar altında incelenebilir:

2.5.1. Biyolojik Özellikler

Bir edebî eserde yazar, bilhassa tarihî bir karakteri oluştururken onu özge kılan, genel olandan ayırıştırın soy bağına da kullanır. İki eserde de Kenesarı, soy bağı üzerinden ele alınır.

Esenberlin 'Gazap' romanının girişinde Ojar ve Seyten arasındaki bir tartışma vesilesiyle Kenesarı'nın soy bağına değinir. Seyten Kenesarı'nın babası Kasım Töre'yi suçlayan bir tutum takınınca ona karşı çıkar: "*Kasım Töre nerede olursa olsun Sultandır. (...) Kasım Töre bizim gibi ahmak değildi.*" (Esenberlin, 2015: 10-11) Yine Esenberlin, romanında Kenesarı karakterinin soy bağı konusunda oldukça net bir biçimde olumlu değerlendirmeler yapar:

"Abılay'ın hangi hanımından doğarsa doğsun, bütün evlatları güçlü ve toplumcuydu. Özellikle Kasım Töre'nin evlatları: Esengeldi, Sarcan, Küşik, Musa, Kenesarı, Navrızbay, Ebu'l Gazi, Kenesarı'nın ablası Bopay Batur, onların çocukları..." (Esenberlin, 2015: 121-122)

Yine Esenberlin'in romanı Gazap'ta Kenesarı, soy bağı bakımından en yakını olan kardeşleri üzerinden olumlu olarak anlatılır. Bopay ve Navrızbay karakterini Kenesarı karakterini destekler bir biçimde ele alır. Gazap'ta Bopay, Kenesarı'nın mücadeleye başladığı tarihe kadar evlidir ve altı çocuğu vardır. Ağabeyi mücadeleye başlayınca çocukları ile birlikte eşinden ayrılarak abisine katılır. Bu arada daha evvel Bopay ile aralarında bir aşk ilişkisi bulunan, fakat asil (töre) olmadığı için Kasım Töre'nin evlenmelerine izin vermediği Janaydar'ın da Kenesarı ile birlikte hareket ettiği bilgisi paylaşılır.

"– Sırımbet yaylasından kocasını ve malını mülkünü bırakarak altı çocuğuyla Kenesarı'nın kız kardeşi Bopay'ın da onlara katıldığı haberi doğru mu?"

– Doğru. Kasım'ın oğulları erkek kurtsa, kızları da kancık kurt değil mi? Bopay şimdilerde eline mızrak alıp bir grup askerın başına geçmiş deniliyor. (...)

– Bopay gelip ağabeyinin ordusuna katıldıysa, Janaydar Batur'da orada o zaman desenize...

– Neden?"

– Janaydar ile Bopay gençliklerinde Kozi Körpeş ile Bayan Suluv gibi birbirlerine delice âşık değiller miydi? Ama Kasım Töre Janaydar asil olmadığı için Bopay'ı ona vermemişti."(Esenberlin, 2015: 172)

Bopay hakkındaki bu bilgilerin dedikodu olduğu da eserde verilir. Yazar Kenesarı'nın düşmanları Konurkulja ve Ojar'ın ağzından aktardığı bu durumun normal ve anlaşılabilir olduğu kanaatindedir. Nitekim Bopay'la ilgili bu tür değerlendirmelerin sonunda yine Konurkulja aracılığıyla şu genel açıklama yapılır:

"Bopay'ı geçtiğimiz yıl merhum Baygöbek'in ölüm yıldönümü için verilen aşta görmüştüm. Ağabeyi gibi gözlerinden ateşler saçan, beyaz tenli bir kadındı. Boz bir küheylana binip yarışlara katıldı. Hiçbir erkek onu geçememişti..." (Esenberlin, 2015: 172)

Kenesarı'nın kardeşi Navrızbay da Gazap romanında bir halk kahramanı olan Baytabın Batur'un sevdiği kız Akböken ile gönül ilişkisine girer ve evlenir (Esenberlin, 2015: 276-280). Navrızbay, esasında kahraman ve halkı düşünen biri olmakla birlikte bu tür konularda biraz zaaf içinde gösterilir. Kenesarı'nın zekice bir hamle ile çözdüğü bu sorunun asıl sebebi olarak yazar, Navrızbay'ı değil Akböken'in kadınlara has değişen duygu durumunu gösterir.

İlyas Esenberlin ise Kenesarı karakterine ilişkin detaylı sayılabilecek bir tasvir yapar:

"Orta boylu, geniş omuzlu, zayıfça genişçe vücutlu, basık at çeneli, sarıya çalan esmer bir adam. Hafif kızarmış keskin gözlü, kalın ve pehlivan enseli. Açık yüzüne yakışan biraz kısa burnunun altında belli belirsiz bir bıyığı vardı. Koyu bir tutam sakalı ince ve sivriydi. Sakalı, bıyığı sarıya çalıyordu. Başında yarma kunduz

derisinden bir başlık, üstüne astarı siyah hafif kunduz derisinden olan sarı deve yününden bir cepken atmış, ayağında at binmeye elverişli, orta uzunlukta konçlu, mavi renkli motifler işlenmiş deri çizmeleri vardı. Oturuşundaki ve duruşundaki kibarlık ve gurur aynı anda belli oluyordu. Hafif çakıra çalan gözlerindeki keskin bakışlar insanı adeta delip geçiyordu. Ağır hareketleri, kapalı yuvarlak dudakları, onun az konuşup çok dinleyen bir adam olduğunu ele veriyordu. Dış görünüşüne, tavırlarına bakıldığında, içindeki dolu büyük zekâ ve yerinde duramayıp dışarı çıkmak isteyen gayretin varlığı fark ediliyordu.” (Esenberlin, 2015: 114-115)

Romanın esasına girildiği sırada ve merkez kahramanın ilk olarak tanıtıldığı bu tasvirde anlaşılacağı üzere yazar, Kenesarı hakkında oldukça olumludur.

Yazarın eserin sonraki bölümlerinde Kenesarı hakkında vereceği özellikle olumsuz değerlendirmelerin bir kısmında gerçekçi olma endişesi bulunmakla birlikte ağırlıklı olarak ‘sosyalist realizm’in cebrî tutumu etkili olur. Zira yukarıda bedene dair değişmez detaylar verilirken o beden yapısına fitrat olarak bağlanan olumlu tutumların tamamen değişmesi beklenemez.

Gabit Müsirepov’un ‘Ulpan’ isimli eserinde ise Kenesarı ikincil bir karakterdir. Hatta bir karakterden çok bir tip gibi işlenir. Kenesarı, diğer bütün hanlar gibi sadece han olmak ve halkı boy boy bölüp güçten düşürerek sömürmek sevdasıdadır. Onların bencil tutumlarından ayrılan hiçbir özelliği yoktur. “*Birisi han seçilirse, Han Cengiz’in bütün nesli halkı boy boy bölüp, idare edip, aklına eseni yapıyordu. Doymuyordu da bırakmıyordu da. Şimdi Kenesarı o dönemin düzenini geri getirmek istiyordu. Bu halk ise zaten o devirden tamamen bıkmıştı.*” (Müsirepov, 2016: 24) Yazara göre soy bağı bakımından hiçbir hususiliği olmayan Kenesarı’nın farkı artık bu düzenin ortadan kalktığını anlayamayacak kadar ‘akılsız’ ya da ‘kıt akıllı’ ve ‘dik başlı’ olmasıdır (Müsirepov, 2016: 24).

Diğer esere göre Müsirepov sadece Kenesarı’nın değil halkın ve genel anlamda bu halka ait tüm değerlerin doğduğu tarihî soy bağının da karşısındadır. “*Kazaklar birbirlerini kötölemeye gelince bu kadar usta, bu kadar merhametsiz, bu kadar iftiracıdır, kendi damarına kendi balta vurup, kendi yaprağını kendi yolar.*” (Müsirepov, 2016: 251) Yazar, halktan ve ona ait olanlardan o kadar uzaktır ki Kenesarı ile birlikte hareket eden Tilevimbet Biy ile ilişkilendirdiği atasözlerinin bile halkı uyutmak için üretildiğini düşünür: “*Ağzı iyi laf yapan biri olarak bilinen biy, atasözleri ile halkı uyutuyordu.*” (Müsirepov, 2016: 28)

Ulpan romanında Kenesarı ile ilgili bir tasvir yapmayan Müsirepov, Kenesarı karakterini eserin başında ve sonunda onunla soy bağı kurduğu iki yan karakterle daha belirgin kılmaya çalışır. Bunlardan ilki Kenesarı’nın kız kardeşi Bopay’dır. Diğer iki eserde bu karaktere dair insanî bir durum olarak verilen aşk hali bu eserde oldukça mübalağalı bir biçimde ve Kenesarı aleyhine bir duruma dönüştürülerek verilir. Kenesarı ile hareket eden Tilevimbet Biy’in adamlarından Janay ile romandaki merkez kahraman Ulpan’ın babası, o tarihlerde ise Eseney Biy’in adamlarından biri olan Artıkbay arasında okla hedef vurma yarışması gerçekleştirilir. Yarışmayı kaybeden Janay ile Artıkbay arasında bir ağız dalaşı olur. Bopay, bu ağız dalaşına konu edilir ve olayın arka planı yazar tarafından okuyucuya detaylarıyla aktarılır. Bir kadına adanan ilk Kazak romanlarından biri olan bu romanın, Kazak tarihinin önemli şahsiyetlerinden olan birisini, basit bir ağız dalaşını vesile ederek ağır bir hakaretle aşağılaması anlaşılır gibi değildir. Ciddiyeti ve sanatla ilgisi oldukça tartışmalı olan bu ifadelerin bir özgürlük ya da gerçekçi olma çabasının ötesinde bir anlam taşıdığı diğer esere bakılınca daha net anlaşılacaktır.

“*Kenesarı’nın Bopay adlı kız kardeşi çok kişiyle ilişkisi olan, doyumsuz bir kişi olarak tanınıyordu. Kendisi Cengiz Han neslinden olduğu için sıradan bir Kazak ile evlenemediği gibi batırları, yiğitleri de öyle kuru eli boş göndermeyen bir alışkanlığı vardı. Artıkbay Janay’ı işte o çok kişiden birinin diye bu sözlerle iğneledi.*” (Müsirepov, 2016: 34).

Başka tarihî kaynaklar bir yana aynı dönemi doğrudan ele alan Gazap incelenince burada verilen bilgilerin doğru olmadığı, dahası yazarın roman yazarlarına has masum bir kurgu çabasından öte ideolojik bir tutumla Kenesarı karakterini olumsuzlamaya çalıştığı net olarak görülebilir. Nitekim başkaca bir esere gerek

kalmaksızın yine aynı romanda evlenemediği söylenen Bopay'ın diğer eserde değinilmeyen Kojik isimli birisiyle evli olduğu ima edilir. Bu evlilik üzerinden Kenesarı ile arasında bir soy bağı kurulan Kojik da Kenesarı karakterini olumsuzlamak için kullanılır. Kojik'in eşkıya, hırsız, katil, cânî, zalim, küçük çocukları bile diri diri yakacak kadar hayvan tabiatlı biri olarak anlatıldığı bölümler (Müsirepov, 2016: 247-253) bir kadına adanmış bu romanda dilin pespayeleştiği, nezaketini ve ölçüsünü yitirdiği; anlatılanların doğruluğu bir yana, ifadelerin bayağı ve sanat amacından uzak kör bir propagandaya dönüştüğü kısımlardır.

“Kojik, Kenesarı'nın kız kardeşiyle evli olan damat ve Şingıs'ın dünürüydü. On yedi yaşında kana susamış bir eşkıya olarak tanınmıştı. Kır boyları önce isyan edip Kenesarı'ya katılıp, iki üç yıl sonra ise bundan tamamen bezip, eski yurtlarına doğru kaçmaya başladıklarında, çoğunun malı mülkü, kızları, gelinleri bu Kojik'in eline düşmüştü. Yanında üç yüz kişilik askeri olan Kojik, Kenesarı'nın kaçmaya başlayan boyları Kenesarı'nın takip ettirdiği avcısı oluyordu.” (Müsirepov, 2016: 248)

2.5.2. Psikolojik Tutumu

Romanda kullanılan karakteri özgün kılan hususiyetlerden biri de psikolojisidir. Yazar kahramanını egosu, hırsları, iyi ya da kötü duyguları, zekâsı bakımından genel olandan ayırıştırır. Kenesarı da çalışmaya esas olan iki eserde bu açılardan doğrudan ya da dolaylı olarak değerlendirilir.

Esenberlin, Gazap romanında halkına Rusları kullanarak ağır vergilerle zulmeden, sürekli uçkurunun derdinde bir ömür süren, Çar'ın kudretine teslim olup Rus'un sembollerini öpen Konurkulja, Begderbeg gibi sultanları kullanarak Kenesarı'nın psikolojik durumunu vermeye çalışır. Eserin temel iddiası bu satılmış sultanlar ne ise Kenesarı o değildir yönündedir.

Fakat Esenberlin, Gazap romanında tarihî gerçekler ve 'sosyalist realizm' arasında gider gelir. Biyolojik özellikler başlığında da söylendiği üzere soy bağı ve tasvir üzerinden Kenesarı için çizdiği olumlu karakter kimi zaman ortada somut hiçbir sebep yokken olumsuz bir mahiyet kazanır. Dahası bazen olumlu bir değerlendirme yaparken bile olumsuz değerlendirmelere evrilebilecek detaylar da verilir. Örneğin Kenesarı'nın han olma arzusunun sebebi halkı bir araya getirerek elde edilen güçle ortak düşmanlara karşı savaşmak olduğu halde, han olmanın kendisi bir amaçmış da Kenesarı bunu ele geçirmek üzere planlar kuran biriymiş gibi anlatılır (Esenberlin, 2015: 127).

Gazap romanında Kenesarı'nın han soyu ve halk arasında zekâ ve duygu bakımından fitrat olarak bir farklılık olduğu inancının üzerinde özellikle durulur. Hatta bu bakımdan dedesi Abılay'ın acımasızlığı ile bir benzerliği olduğu ima edilir (Esenberlin, 2015: 191-192). Karakter çizmeden çok, tipeleştirme temayülünün görüldüğü bu tür değerlendirmelerde han soyu olumsuzlanır. Baytabın'ın aşkı yerine vatanını tercih etmesi Kenesarı'yı oldukça tedirgin eder:

“...halkın birliğinin korunmasını kardeşi Navrızbay'dan daha iyi idrak eden Baytabın'dan Kenesarı birden endişe duydu. ‘Sıradan bir halk çocuğu olsa da han nesline yakışır bir ahlaka sahipmiş. Bu özelliğini hiç unutmamak lazım. Ayrıca böyle kişiyi dost edinmek gerekir. Eğer gelecekte sıradanlığı üstün gelir, yolumuz ayrılırsa kaderini Karadeve belirlesin. Yanından düşman olarak ayrılan akıllı bir batur, hücum etmek üzere olan kalabalık bir ordudan daha tehlikelidir.” (Esenberlin, 2015: 281)

Gazap romanında Esenberlin, dönemin ideolojik şartları gereği Kenesarı karakterini Polonyalı Yusuf ve geleceğin Kazak aydını Esirkegen karakteri ile dengelemeye çalışır. Buna göre eserin hiçbir noktasında olumlu ya da olumsuz katkılarına şahit olunmayan Rus halkı ile Kazak halkı sömürgeci yöneticilere karşı kardeş ilan edilir (Esenberlin, 2015: 330-333). Kazak topraklarının Çar kararıyla da olsa Rus köylüleri tarafından işgal edildiği, Çar'ın ordusunun Rus halkından oluştuğu görmezden gelinip Kazak halkı ile Rus halkının Kenesarı sebebiyle bir araya gelemediği bu sebeple Kenesarı'nın halkı değil kendisini düşünen biri olduğu savunulur (Esenberlin, 2015: 273-274).

Kenesarı'nın, verdiği mücadeleye katılmamak bir yana bu mücadeleyi sabote eden Kazak boylarına uyguladığı şiddet ajite edilir (Esenberlin, 2015: 370-378). En modern dünya milletlerinde bile suç ve ihanet sayılan, mutlaka cezalandırılan bu durumun bir hak gibi gösterilmesi yine 'sosyalist realizm'in dayatmasıdır.

Ulpan romanında Kenesarı; yıldıya ve kadına düşkün, avare, başıbozuk, âdi bir çapulcu, sadece kendisini düşünen, hastalıklı psikolojiye sahip bir karakter olarak çizilir (Müsirepov, 2016: 24-29). Kenesarı'nın halkın Çar siyasetine karşı haklı isyanını istismar ederek han olmak istediği fakat halkın haklı olduğu söylenen isyanı sırasında bile huzurlu, müreffeh bir hayat sürüyor olması sebebiyle ona destek vermediği anlatılır (Müsirepov, 2016: 24, 33). Buna çok kızan Kenesarı ve ordusunun da Kazak halkının mülkünü yağmaladığı söylenir.

"...Kenesarı birliğinin Kerey-Uvak avullarına her taraftan gelip dayandığı anlaşıldı. Yaylaklarına kıyamayıp, biz nasılsa uzaktayız diye düşünerek, bölgelerinde konaklamaya devam eden avulların yıldıklarını, kadın kızlarını sürüp götürmüşlerdi, keçe ve kilim gibi ev eşyalarını da yağmalamışlardı." (Müsirepov, 2016: 36)

Ulpan romanında Kenesarı'nın ordusunun yüz kişilik Rus Kazaklarından oluşan ordudan korkarak kaçan bir avuç insan olduğu, Kenesarı'nın da neredeyse tek düşüncesinin ve işinin han olmak için Kazaklarla kavga etmek olduğu anlatılır. Esenberlin'in kaleme aldığı Gazap romanından sadece beş yıl sonra yayınlanan bu romanın kendisinden evvel yayınlanan ve zamanın tüm ideolojik baskısına rağmen anlattığı kadarına bile tahammülü olmadığı açıktır.

2.5.3. Toplumsal Değerlere Karşı Tutumu

Esenberlin, Kenesarı'nın Kazakların birlikte hareket etmesi için bir hanın ihtiyaç olduğunu düşünmesinin yanı sıra hanlık için önemli olan Alaşa Han'ın, Cuci Han'ın mezarları gibi sembolleri iyi kullandığını anlatır (Esenberlin, 2015: 129). Kenesarı, ağabeylerinin ve babasının hile ile öldürülmesine rağmen şahsi intikam hesaplarını erteleyip halkı huzura erdirecek hamleler yapmaya çalışır (Esenberlin, 2015: 143-144).

Kenesarı'nın vergi usulü, üretim modeli, askerî sistemi ile modern bir devlet teşkilatı kuran kişi olarak da gösterildiği romanda Çar ile mektuplar üzerinden kan dökmeye gerek kalmayacak çözümler de bulunmaya çalışılır. Oğlu Siddik'ı imtihan edişindeki acımasızlık bile onun bugünü değil yarını planladığını göstermek içindir.

Kardeşi Navrızbay'ın bir hatasının halkın birliğini tehlikeye düşürmesi üzerine onun canından milletin birliği için vazgeçecek kadar toplumsal birliğe duyarlıdır.

Ulpan romanına göre Kenesarı'nın toplum diye bir derdi yoktur. O, tüm insanî ve toplumsal değerleri yozlaşmış biridir. Düşündüğü tek şey huzurlu halkı rahatsız etmek pahasına han olmaktır.

"Ekmek ile oynamayalım. Ekmek, artık her Kazak'ın gün görmesi anlamına geliyor. Vakti zamanında kara sabası olan, tay kazanı olan hanlar hangi Kazak'ı doyardı? Han'ın kazanını da sabasını da Kazak halkı dolduruyordu daima. Şimdi de öyle (...) Bundan iki üç yıl önce Kenesarı'yı han seçiyoruz diye yaygara koparan halk, şimdi sıra sıra dizilip kendi topraklarına dönüyor." (Müsirepov, 2016: 30)

Romanda anlatıcı olarak bizzat yer alan ve romanın sonunda bu anlatılanların otobiyografi olduğu hissini uyandıran detaylar paylaşan yazar, Kenesarı'nın halktan ve onun değerlerinden kopuk olduğu için sürekli halkla çatıştığını ve kısa bir zaman sonra da ortadan kaybolduğunu ileri sürer. Yaklaşık on yıl süren Kenesarı, mücadelesi Müsirepov'a göre sanki birkaç aylık basit bir mesele gibidir. Yine bu hareket, yazar tarafından Rus sömürüsüne karşı millî bir mücadele değil; Kenesarı'nın Kazaklara karşı yürüttüğü köksüz ve şahsî bir davaymış gibi anlatılır (Müsirepov, 2016: 23-39).

Müsirepov'un kurgusu da oldukça hatalıdır. Kenesarı'yı ağır bir biçimde eleştirmesi ve onun anti tezi olması için eserde yer verdiği Eseney Biy de yine eserin anlattıklarından hareketle tebaasına alaka göstermeyen, onları sömüren, kendisini korumak için sakat kalan arkadaşına vefa göstermeyen zalim bir adamdır. Fakat bu adam Kenesarı'nın anlatıldığı kısımlarda bir halk kahramanı gibi verilir. Bu kısmın sonuna doğru yazar,

Kenesarı konusunda işlevini yerine getirdiğini düşündüğü Eseney Biy'i yine 'sosyalist realizm'in ideolojisi merkeze alan bakışı gereği Kenesarı'nın düşmanı da olsa eskiyi temsil ettiği için olumsuz bir karakter olarak biçimler. Kenesarı'ya tolerans göstermenin Çar'a vefasızlık olduğunu ileri süren Eseney Biy karakteri üzerinden yazar eserin birçok yerinde Rus propagandası yaparken Kenesarı'yı da yine örneği Çarlık Rusya eliyle ortaya konan halk düşmanı 'Ağa Sultan'lardan bir sultan gibi tipleştirir.

Sonuç

Kazak tarihinde Kenesarı, XIX. yüzyılın ortasında Çarlık Rusya'sına karşı oldukça etkili olan bir millî mücadele dönemine liderlik eder. 1917'de Çarlık Rusya'sının yıkılarak yerine Sovyet Rusya'nın kurulmasıyla edebî eserlerde de geçmiş dönemle bir hesaplaşma çabası başlar. 1969'da İlyas Esenberlin'in kaleme aldığı Gazap (Göçebeler III) adlı roman, Kazak tarihinin ilgili dönemine ışık tutar. Bu eserin merkez karakteri olan Kenesarı olumlu bir kişiliktir.

Esenberlin'in romanının ilk kısmında Kenesarı karakteri olumlu bir seyir izlerken son bölüme doğru makul sebeplere dayanmayan bir acelelikle olumsuz bir noktaya evrilir. Yazar 'sosyalist realizm' etkisiyle Kenesarı'yı Çar ile eşitler ve onun gibi Kazak Rus halkının kardeşliği için bir engel olduğunu savunur. İlgili tarihteki ideolojik kalıbı; realiteye aykırı biçimde geçmişte bir zamana taşıyan yazar, Çar'ı ve onun politikalarının yürütülmesinden sorumlu memurlardan bir kısmını hariç tutup herhangi bir örneğe ihtiyaç duymaksızın iki halkı kardeş sayar. Başlarda Çarlık rejiminin var ettiği ve ayakta kalmaları için her türlü desteği verdiği zalim Kazak yöneticileri ile hem Çar'a hem de bu zalim yöneticilere savaş açan Kenesarı aynılaştırılır. Yazar, eserin başlarından sonlarına doğru değişen ve eserin içinde izahı bulunmayan bu çarpık tavrı bilerek kurgulamış gibidir. İyi bir okur, romanda özellikle kusurlu bırakılan bu hususun yazarın şartlardan kaynaklı bu ifadelerini tersyüz ederek okuma yönünde bir mesaj olduğunu düşünebilir. Esenberlin'in ideolojik bir savrulmadan çok ideolojik bir zorlama ile karşı karşıya olduğu söylenebilir.

Müsirepov'un eseri Ulpan'da ise tam bir ideolojik savrulma vardır. Yazar, 'sosyalist realizm' konusunda bir tereddüt yaşamaz. Ulpan, her ne kadar örnek bir Kazak kadını anlatmak üzere yazılmışsa da eserin hem girişinde hem de sonunda sayfalarca süren Kenesarı detayı rastlantı sonucu değildir. Bu eserde Kenesarı diğerlerinden farklı olarak merkez bir kahraman değildir. Fakat yazar bir şekilde sözü Kenesarı'ya getirmekte ve Ulpan karakteri ile somutlaştırdığı yeni Sovyet insanının nasıl olmaması gerektiğini okura bir kez daha hatırlatmaktadır. Bu eserde karakterden çok bir tip olarak değerlendirilen Kenesarı, Esenberlin'in eserinin ikinci kısmından biraz farklı olarak doğrudan Kazakların düşmanı olarak gösterilir.

Kaynakça / References

Aktaş, Ü. (2012). Edebiyat, İdeoloji ve Poetika. İstanbul: Metamorfoz Yayınları.

Altınmakas, L. (2014). Hanlık Devrinden Günümüze Örneklerle Kazak Edebiyatı. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Aşa, H. E. (1997). Muhtar Ömerhanoglu Avezov ve "Abay Yolu" Romanının Tercümelemleri İle İlgili Bibliyografik Bilgiler. Bilig, 5:55-61.

- Çetin, N. (2017). Roman Çözümleme Yöntemi. 15. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Esenberlin, İ. (2015). Göçebeler III – Gazap. (Çev. M. Y. Kaya). İstanbul: Akademi Titiz Yay.
- Gorkiy, M. (2013). Sosyalist Realizm Hakkında. (Çev. C. Kınacı) Gazi Türkiyat, 12: 169-174.
- Kara, A. (2006). Kazakistan'ın Yeniden Doğuşu 1986 Aralık Olayları. İlk Baskı. İstanbul: Ufuk Ötesi Yayınları.
- Karataş, C. (2015). Tarihsel Romanda Gerçeklik ve Kurgu İlişkisi. Konya: III. Milletlerarası Tarihî Roman ve Romanda Tarih Bilgi Şöleni Bildiriler Kitabı, 216-221.
- Kasımbayev, C. K. (2013). Kazakistan'ın Çarlık Rusyası Hakimiyetine Girmesi Esnasında Millî Kurtuluş Mücadelesi (Çev. Abdulvahap Kara) Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar, içinde, 282-312. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Kınacı, C. (2016). Kazak Edebiyatında İmaj ve Kimlik (1925-1991). İlk Baskı. Ankara: Bengü Yayınları.
- Koraş, H. (2017). Ulpan Romanı Örneğinde Edebî Eserde Siyasi Propaganda. V. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 1:440-452. Almatı.
- Müsirepov, G. (2016). Ulpan. (Çev. C. Kınacı). Ankara: Bengü Yayınları.
- Nurgali, R. N.; Alpisbaev, K. K.; Aymuhambet, C. A. & Baytanasova, K. M. (2011). Қазақ Әдебиеті 11, Almatı: Жазушы Баспасы.
- Ortaylı, İ. (2011). Tarih Yazıcılık Üzerine. Ankara: Cedit Neşriyat (İlk baskı 2009).
- Ölçekçi, T. (2009). Kazak Halkının Kenesarı Kasımoğlu'nun Başkanlığında Ruslara Karşı Verdiği Milli Bağımsızlık Mücadelesi (1837-1847). Bilig, 51:123-138.
- Pyzik, A. (2014). Sovyet Sosyalist Realizmine Yeniden Bakmak. (Çev. A. Boren).<http://www.e-skop.com/skopbulten/sovyet-sosyalist-realizmine-yeniden-bakmak/4768>, Erişim Tarihi: 09.04.2019
- Tagızade, L. (2006). Sosyalist Realizm: Kökeni, Oluşum Süreci ve Kavramı. Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, 3(4):7-24.
- Togan, A. Z. V. (1981). Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi. Cilt: I. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Toynbee, A. (1963). Tarihin Faydası ve Değeri (Çev. Ahmet E. Uysal). Ankara DTCF Dergisi, 1(1-2):93-102.
- Türkoğlu, İ. (2016). Stalin Döneminde Aydın Olmak, (Ed. A. Kara-Z. Yaman) Sovyet Tarih Yazımı ve Kazakistan Tarihinin Meseleleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı, içinde, s.205-209. İstanbul: TDBB Yayınları.
- Uygur, E. (2005). Sosyalist Realizm Kavramının Ortaya Çıkış Süreci. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(1-2):23-30.
- Ünal, A. (2014). İlyas Esenberlin'in Köşpendiler (1. Kitap) Adlı Eserinin Kazak Türkçesi'nden Türkiye Türkçesi'ne Çevirisi ve Dil İncelemesi. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Ünal, F. (2010). Rus Emperyalizmine Karşı Stepte Büyük Başkaldırı Sultan Kenesarı. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Yılmaz, S. (2015). Sovyetler Birliği'nde İdeolojik Bir Araç Olarak Tarihî Roman. Konya: III. Milletlerarası Tarihî Roman ve Romanda Tarih Bilgi Şöleni Bildiriler Kitabı, 282-292.